

Aardewerkringen van Gorinchemse pijpenmakers

A. Bruijn en P. von Hout

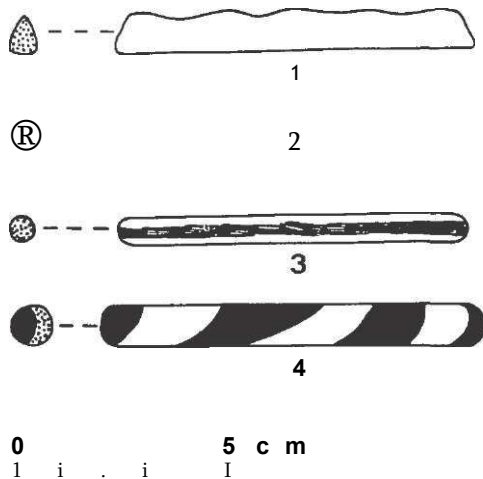
In het artikel „Een pijpenpot uit Gorinchem“, in *Westerheem* XXXI-3-1982, is sprake van een ring, die om de in de kegelvorm gestapelde pijpestelen werd gelegd. De functie van deze ring werd als volgt omschreven: ten eerste diende hij tot het immobiliseren van de pijpen tijdens het transport van de pijpenpotten naar en van de oven en ten tweede soms als herkenningsteken van de eigenaar van de pot met pijpen. Deze conclusie was gebaseerd op enige fragmenten van conisch gevormde ringen met de initialen WGB van de pijpenmaker Wouter Groenberg.

Door M. C. W. Veen en R. Krielaart werd inmiddels een aantal van dergelijke sluitringen bijeengebracht en voor publikatie ter beschikking gesteld. Deze ringen zijn afkomstig van verschillende vindplaatsen in Gorinchem, maar kunnen veelal niet direct met bekende pijpenmakers in verband worden gebracht. Hoewel sommige stukken, gezien de vondstomstandigheden, bij benadering gedateerd kunnen worden, moeten zij over het geheel genomen als losse vondsten worden beschouwd. De bijzonderheden zijn in de vorm van een tabel (afb. 3) weergegeven.

Het blijkt dat de eerder beschreven sluitring van Wouter Groenberg, met zijn conische vorm, eerder uitzonderlijk dan gebruikelijk is. De meeste ringen zijn op doorsnede eenvoudig rolrond of in één geval wat meer afgerond driehoekig (afb. 2, nr. 1). De afmetingen zijn kennelijk in drie groepen in te delen, te weten 70, 110 en 150 mm. De functie van herkenningsteken werd in geen enkel nieuw geval verkregen door het aanbrengen van initialen, maar door duidelijke verschillen in uitvoering of decoratie. In afb. 2 is hiervan

1. Een ronde aardewerksluitring van 110 mm, gemaakt van roodbakende klei. (Collectie: R. Krielaart).

2. Aardewerkringen.

(Collectie R. Krielaart/M. C. W. Veen).

1. Driehoekige sluitring van witbakende klei.
2. Ronde sluitring van witbakende klei met hierop aangebrachte vlekken ijzeroxyde.
3. Ronde sluitring van witbakende klei met aangebracht een band van ijzeroxyde.
4. Ronde sluitring van wit- en roodbakende klei.

Vindplaats	Nummer	Binnendiameter in mm	0 d in mm	Baksel	Datering
Dalemstraat	1	70	7	wit	
Wouter Groene(n)berg februari 1982	2	70	9	wit	XVIII B
Dalemstraat	3	70	7	wit	
Jan Ophuizen, de jonge	4	70	7—9	wit	XVIII B
	5	70	8	wit	
april 1982					
Dalemstraat	6	150	15	rood	
Beerput	7	150	15	rood	XVII B
	8	150	13	rood	
oktober 1982					
Kortendijk	9	70	8	rood	
Losse vondsten	10	110	9	rood	
	11 -	110	9	rood	
	12	150	15	rood	
	13	70	10	rood/wit	
	14	110	9	wit	
1979/1980	15	150	12	wit	

3. *Aardewerkringen gevonden in Gorinchetm. De conisch gevormde ringen van Wouter Groene(n)-berg zijn hier niet in opgenomen.*

een viertal voorbeelden te zien.

De ringen werden uit een rond gerolde streng klei vervaardigd, waarvan de dunner uitlopende uiteinden — na het cirkelvormig leggen van de streng — met een grote overlapping aaneen werden gevoegd (afb. 1). In de meeste gevallen werd een witbakkende of rood (bruin) bakkende klei gebruikt. Eén ring (afb. 2, nr. 4) vormt hierop een uitzondering; die werd uit een rol klei vervaardigd bestaande uit getwijnde strengen witbakkende en roodbakkende klei. Het resultaat is een opvallende, goed herkenbare, ring.

Het feit dat bij de 15 gevonden ringen (zie afb. 3) 3 maten onderscheiden kunnen worden, wijst vermoedelijk op verschillen bij de toepassing der ringen. Mogelijk vormen de diverse afmetingen van ketel (koppen) en steel aanleiding tot het stellen van verschillende eisen aan de sluitringen. Het is opmerkelijk dat de pijpenmakers Wouter Groenenberg en Jan Ophuizen de jonge¹, naar het schijnt, uitsluitend ringen van 70 mm hebben gebruikt, getuige de 9 gevonden exemplaren.

Zij werkten met een pijpmodel uit de tweede helft van de 18de eeuw, waarbij 17 pijpekoppen van elk ongeveer 21 mm breedte één vullaag in de pot vormden. De circa 20 cm lange, tegen de haspel opgebouwde, pijpestelen vormden een kegel met een tophoek van ongeveer 60 graden, de dikte van de haspel buiten beschouwing gelaten. Een ring van 70 mm ligt dan op ongeveer 6 cm beneden de kegeltop om de pijpestelen. Indien ringen van 110 of 150 mm gebruikt zouden zijn, dan zouden deze respectievelijk circa 9,5 en 13 cm beneden de top hebben gelegen.

Als er een praktische voorkeurshoogte voor de plaats van de ring bestaat, dan zou deze naar aanleiding van de ringen van Wouter Groenenberg en de door hem gebruikte haspel van 13 mm dikte, op een hoogte van 5 cm beneden de kegeltop liggen.

De grootte van de hoek van de kegeltop wordt bepaald door de diameter van de pijpenpot, ded ikte van de daarin gebruikte haspel en de lengte van de gestapelde pijpen. De dikte van de pijpestelen speelt daarbij geen rol van betekenis, omdat de

tegen de haspel rustende mondstukken van de stelen vrijwel altijd even dik zijn. Potmaat, haspeldikte en grootte van de sluitring zullen steeds in relatie staan tot de afmetingen van de te bakken pijpen. Aangezien model en afmeting van de pijpen duidelijk aan de tijd gebonden zijn waarin deze werden vervaardigd, zouden ook de variaties in vorm en afmeting van potten, haspels en sluitringen — daarmee corresponderend — kenmerkend voor bepaalde tijden moeten zijn. Met het pijpmodel in gedachte, gecombineerd met de in het voorgaande vermelde gegevens, zou verwacht mogen worden dat vroege pijpen samengaan met wat kleinere potten, dikkere haspels en grote sluitringen. Late pijpen zouden samengaan met grote potten, dunne haspels en kleinere afsluitringen. Op dit moment is bij gebrek aan gegevens een nadere nuancering niet mogelijk; er

zijn hoogstens aanwijzingen die de redering ondërbouwen. Als bij het graven naar pijpekoppen de nodige aandacht aan al het overige „rommelgoed" wordt besteed, dan moet het mogelijk zijn tot beter gefundeerde conclusies te komen; wellicht zou dan ook datering van losse ring- of haspelvondsten mogelijk worden.

Alle afbeeldingen zijn vervaardigd door de auteurs.

Noot

¹ Beiden werkten in de tweede helft van de 18de eeuw in Gorinchem.

Rijksdienst voor het
Oudheidkundig Bodemonderzoek,
Stovestraat 9,
3811 KA AMERSFOORT

Folkertstraat 26,
4241 BG ARKEL (Z.-H.)

Lezingen

Afdeling Rijnstreek

Maandag 23 januari 20.00 uur

Drs. S. Y. Vons-Comis

Archeologisch textiel uit de periode 1200—1800 AD

Dinsdag 21 februari 20.00 uur

Drs. P. J. Woltering

Inheems Romeinse nederzetting te Uitgeest

Maandag 26 maart 20.00 uur

H. H. J. Lubberding

Stadskernonderzoek door een AWN-groep

Dinsdag 17 april 20.00 uur

Prof. Dr. W. J. Th. Peters

Muurschilderingen in een Romeinse villa te Maasbracht

De lezingen worden gehouden in Gebouw 55, Academisch Ziekenhuis Rijnsburgerweg 10, Leiden

Afdeling Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland

Donderdag 9 februari 19.30 uur

J. Snikker

"Wonen en werken in het Rome van de keizertijd"

Dinsdag 14 maart 20.00 uur (na jaarvergadering)

J. Verhagen

Sri Lanka

Woensdag 11 april 20.00 uur

H. H. J. Lubberding

Werkkampen van de AWN

Woensdag 9 mei 20.00 uur

H. Blom

De opgravingen te Kakesbeck

De lezingen worden gehouden in Het Oude Klooster, St. Bernulphusstraat 7, Oosterbeek